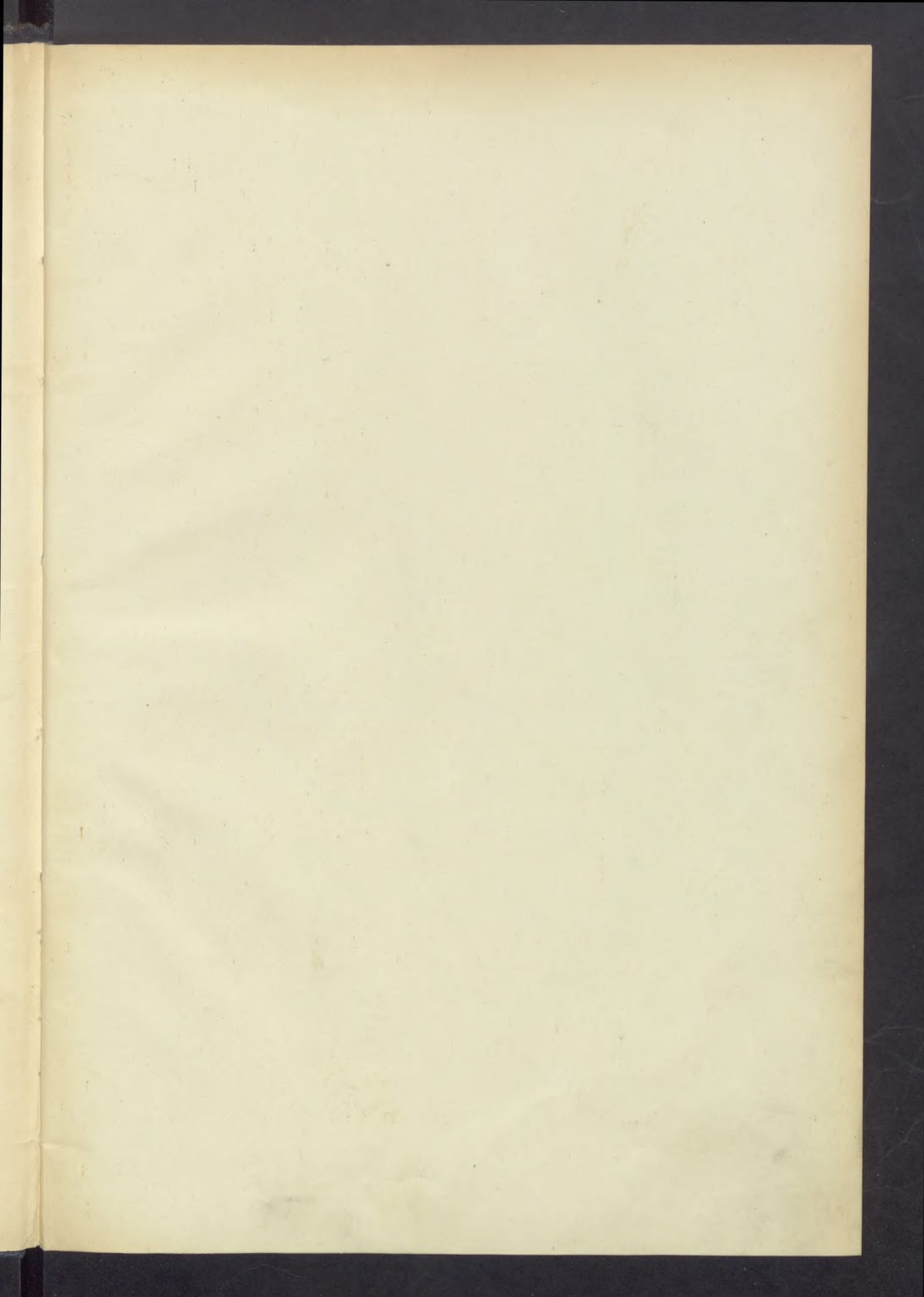
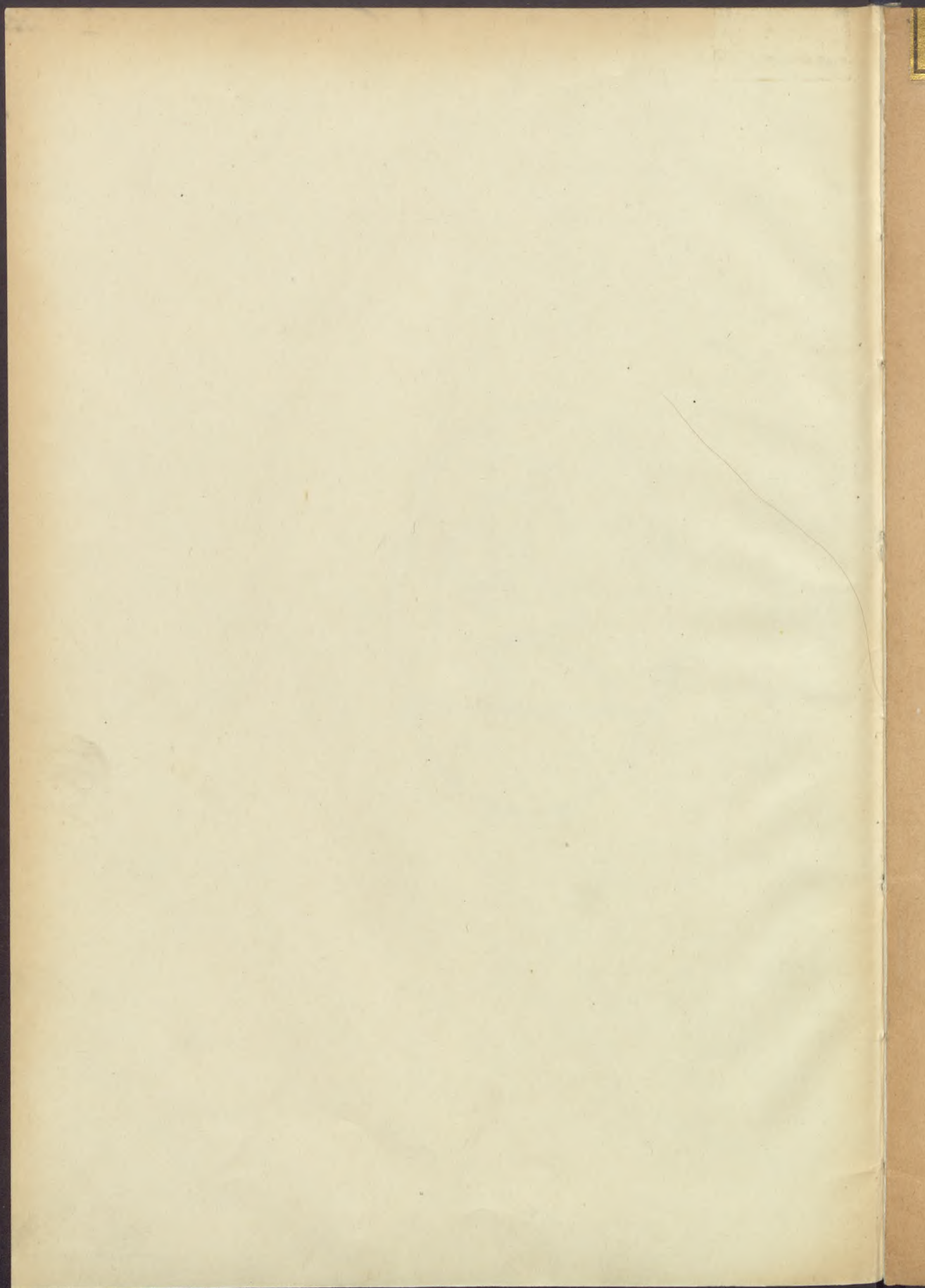

13445

ACTA
Philologica
V
3

N. M.

15
1903
13.445/5

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANCISCO-JOSEPHINAE
Sectio PHILOLOGICA TOM. V., FASC. 3. Redigunt I. HUSZTI et G. MÉSZÖLY

HUMANISTA KÉZIRATI TANULMÁNYOK

- I. Pacificus Maximus Hecatelegiumának magyar vonatkozásai.
II. Angelo Colocci Janus Pannonius-tanulmányai.

ÍRTA

HUSZTI JÓZSEF

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA:
AZ EGYETEM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

S Z E G E D
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.
1934.

P 2-50

(R
2)

13.445/V.3

~~10034~~

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT
34 773

Humanista kézirati tanulmányok.

Irta: HUSZTI JÓZSEF

I. Pacificus Maximus Hecatelegiumának magyar vonatkozásai.

I.

A Mátyás királynak ajánlott humanista gyűjtemények között eddig nálunk aránylag kevés figyelemben részesült Pacificus Maximus Hecatelegiuma, amely, mint a címe is mutatja, 100 elegiát tartalmazott. Először Ábel Jenő lett rá figyelmes, akinek hátrahagyott anyagából Hegedűs István az *Analecta Nova*-ban a gyűjteménynek Mátyáshoz írt ajánlólevelét kiadta. A szöveghez írt megjegyzés szerint az ajánlólevelél az 1691.-i parmai kiadásból való, amelyből az „obscoenitások ki vannak küszöbölve”. Ábel-Hegedűs azonban arról is tudnak, hogy „Pacificus Maximus Elegiarum libri viginti-je megjelent még Forentiae, ann. 1489 idibus novembris per Antonium Mischovinum és Bononiae 1523”.¹

Carmelo Cali, aki a Hecatelegiumról eddig a leghasználhatóbb, bár távolról sem kielégítő tanulmányt közzétette, az 1489.-i firenzei kiadást a következőképen írja le: „Ad Mathiam regem sacratissimum — f. ai — Pacifici Maximi poetae Asculani Hecatelegii liber primus — in fine — Finis. Pacificus Hecatelegium superiorum gratia hoc decimo consumatur. Et iam satis superque lusit libellus. At si quid in hoc aliisve in legem dei est, non teneo. Sancta Maria miserere mei. Impressum Florentiae Anno gratiae MCCCCLXXXIX Idibus novemb. per Antonium Mischominum in 8 a-n ii.” A leíráshoz a szerző Graesse-re való

¹ Eug. Ábel—Steph. Hegedűs, *Analecta Nova ad historiam renascen-tium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapestini, 1903, 405 l. — A Mischovinum csak sajtóhiba lehet Mischominum helyett.

hivatkozással még hozzáfűzi, hogy a párisi Bibl. Nat.-ban egy olyan példány található, amely nem Mátyás királynak, hanem Francesco Soderini volaterrai püspöknek van dedikálva.² Mind-ezekből nyilvánvaló, hogy az *Analecta Nova*-ban olvasható leírás annyiban hibás, hogy az 1489.-i firenzei kiadás nem húsz, hanem tíz könyvnyi (...hoc decimo...!) elegiát tartalmazott. Ami a Francesco Soderini-hez szóló ajánlást illeti, ebben nincs semmi rendkívüli: általánosan elterjedt szokása volt a humanistáknak, hogy egyazon munkájukat egyszerre több pártfogójuknak is felajánlották, lehetőleg úgy, hogy a pártfogásra kiszemelteknél egymásról ne tudjanak; a kéziratoknál ilyen esetben egyszerűen kicserélték az ajánlólevelet, a nyomtatványoknál pedig egyszerre több ajánlólevelet nyomtattak, melyek közül azután a forgalomba került kötetekbe egyet-egyet elhelyeztek.

Téves megállapítás az is, amit az *Analecta Nova* jegyzete az állítólagos bolognai kiadásról mond. Kétségtelenül csak arról a kiadásról lehet szó, amelyet Calì a következőképen ír le: „In hoc libello continentur / Pacifici Maximi Poetae Asculani elegiae nonnullae / iocosae et festivae. Laudes summorum virorum / urbium et locorum. Invectivae in quosdam / Laudes patriae Asculanae et alia / quaedam iucunda et docta. — In fine — Ioannes Iacobus de Benedictis Bononiensis / Camerini excudebat suis et Ludovici Placidi Camertis socii sumptibus / Regnante inclito Io. Maria Varano duce / Quintili mense medio huius anni christiani ritus MDXXIII — in 8 a—miii”.³ E leírásból kiderül, hogy csak az egyik nyomtató volt bolognai származású, egyébként a kiadás Camerinóban készült. A tévedésért a felelősség Tommaso Saladinit, a parmai kiadásban is kiadott életrajz szerzőjét terheli, aki nemcsak az *Analecta Nova* kiadóit vezette félre, hanem másokat is, kik a tőle forgalomba hozott, egyébként nehezen ellenőrizhető adatot elfogadták. A camerinói kiadás nagyon ritka lehet: egyelőre magam sem láttam egyetlen példányát sem.

A már többször emlegetett parmai kiadással, az *Analecta Nova* egyetlen forrásával röviden végezhetünk. Pontos címe:

² Carmelo Calì, *Pacifico Massimi e l'Hecatelegium*, Catania, 1896, 21 l.

³ U. ott.

Carmina Pacifici Maximi Poetae Asculani. Parmae, Apud Galeatium Rosatum, superiorum consensu. MDCXCI.⁴ Ezt a „tisztított“ kiadást a firenzeivel összehasonlítva megállapítottam, hogy a legmerészebb hangú elegiák ugyan kimaradtak belőle, de azért a „tisztított“ jelzöt csak fenntartással érdemli meg. Költőnk ugyanis nemcsak a nyílt obszcenitásokhoz értett, hanem talán még nagyobb mestere volt a kétértelműségeknek, ami ez esetben szó szerint veendő. Így pl. amit a naivak vagy ál-naivak számára a halászatról mond, azt a beavatottak, a költő intenciójának megfelelően, a paedicatio-ra érthették és értették. A kiadás egybeállítója vagy naiv volt vagy naivnak tünnetette fel magát: az effajta irodalmi csemegék kedvelői az ő „tisztított“ kiadásával meg lehettek elégedve. A mi szempontunkból az a legfontosabb, hogy a parmai kiadás alapja egy olyan példány volt, amelynek élén eredetileg a Mátyáshoz intézett ajánlólevél állt s a kiadó ezt az ajánlólevelet újból lenyomatta. Amint láttuk, ez másként is történhetett volna, mert voltak Francesco Soderininek felajánlott példányok is. E szempontból a következők még további meglepetésekkel fognak szolgálni.

II.

Hogyan jutott Pacificus Maximus arra a gondolatra, hogy elegia-gyűjteményét Mátyásnak, illetőleg Mátyásnak is felajánlja? A parmai kiadásban közzétett életrajz szerzője, Saladini e tekintetben nagyon becses adattal siet segítségünkre: „Nec mea tantummodo egregia de Pacifici Libris opinio est. De illis praeclare sensit inter suos conterraneos Antonius Bonfinius Historicorum sui aevi facile princeps, cuius hortatu Elegiarum Decadem Matthiae Corvino Hungarorum Regi dicavit...“⁵ Mindenképen feltételezhető, hogy a Mátyás bőkezűségét már élvező Bonfini biztatására próbálta ki az anyagiak iránt egyáltalán

⁴ U. ott 23 l. — A firenzei 1489.-es, Mátyásnak dedikált példány legújabb lenyomata: *Hecatelegium, ou les Cent Élégies satiriques et gaillardes de Pacifico Massimi etc.* Imprimé à cent exemplaires pour Isidore Liseux et ses amis. Paris, 1885.

⁵ *Vita Pacifici Maximi ex Athenaeo Asculano deprompta.* — Pacificus Maximus egyébként összekötetésben állt Mátyás apósával, aragóniai Ferdinánddal is. V. ö. Alcide Bonneau, *Curiosa. Essais critique de littérature ancienne ignorée ou mal connue.* Paris, 1887, 377 l.

nem érzéketlen földije a legendás hírű magyar királynál szerencsését. A Mátyáshoz írt ajánlásnak tehát kizárólag üzleti célzata lehetett, mert Pacificust egyébként semmi közelebbi kapcsolata hazánkhoz nem fűzte. Az üzleti szempont érvényesülését bizonyítja a Francesco Soderinihez írt ajánlás is, amely azt mutatja, hogy Mátyásnak a különben is kétes értékű dicsőséget mással is meg kellett osztania.

A fölötte ritka firenzei kiadásból a vatikáni könyvtár incunabulumai között kettőt találtam: az egyiket a *Raccolta Prima* anyaga közé besorozva,⁶ a másikat a *Rossi-könyvtárban*.⁷ Mindkettőnek az ajánlása külön-külön figyelmet érdemel.

A *Raccolta Prima* példányának ajánlólevele a következőképpen hangzik: „*Divo Turco Arsacum Arsaci. Hoc quicquid libelli est: Serenissimae Maiestati tuae dicavi. Non sum Albinus. Quid enim inepte: quae fieri volui, excusare laborem? Elegia est mollicula quidem, ludit et solita procacitate lascivit ridet plorat gaudet et tristatur, seculum tamen mellito felle demordet. Habes Platones Aristoteles et philosophantes plures. Sed illi vitam et animum quandoque restringunt, Ego vero (lege me) relaxo et angorem et bilem intercido. Vive laetus et vitam ama. Pacificus M. P. A.*” Ez az ajánlólevél, ha a megszólítást figyelembe nem vesszük, szóról szóra egyezik a Mátyáshoz írottal; költőnk még azt a fáradságot sem vette magának, hogy a szöveget akár a legcsekélyebb mértékben is átalakítsa. Bizonyára nem nyugtalanította az a gondolat, hogy a két megtisztelt fejedelem valaha is kicserélheti észrevételeit erről a különös ajánlási módszerről. Míg azonban a Mátyásnak szóló ajánlás gondolata láthatólag csak az utolsó pillanatban, valószínűleg Bonfini sugalmazására merült fel s a szövegben semmiképpen előkészítve nincs, addig a török szultánhoz írt ajánlólevél — akármilyen hihetetlenül hangzik is — szervesen következik a gyűjteménybe sorolt egyes elegiák tartalmából. Ennél a pontnál érdemes lesz kissé megállnunk, mert bepillantást nyerhetünk Pacificus Maximusnak elrettentő gondolat- és érzésvilágába. A IX. decas 4. elegiája (*Ad Turcum*) elárulja, hogy Pacificus csalódott itáliai reményeiben:

⁶ *Raccolta Prima*. Arm. 357, 615. Inc. IV. 410.

⁷ *Stamp. Ross.* 1741.

Deperit hic omnis vates et cura libelli,
Deperit ingenii, deperit artis opus,

s arra gondolt, hogy esetleg Törökországban próbál szerencsét:

Nullus in Italia locus est mihi, cuncta revolvi,
Non possunt aliqua vivere parte boni...

Ugyane decasnak 9. elegiájában (Turco) még határozottabban emlegeti a Törökországba való emigrálás szándékát s a szultánt a következőképen szólítja meg:

Ad te, summe ducum, propero: qui Dardana regna
Erigis et Teucris nomine nomen habes;
Esurit ingenium nam sub te principe nullum
Et sub te virtus principe nulla sitit.
Ut maria ex omni terrarum parte petuntur
Fluminibus: sic te fasque piumque petit...

Elvetemült hízelgésében annyira megy, hogy akár Itáliát is hajlandó lenne a töröknek kiszolgáltatni. Ez az alkalmilag keresztény áhítatával is tüntetni szerető pornografus a legelemibb keresztény szolidaritástól elszakadva alig várja, hogy felviradjon az új aranykor, a szultán végleges győzelmének a napja, amikor a török uralkodó hatalmába jut mindaz, ami őt joggal megilleti, nevezetesen a régi római birodalom egész öröksége:

Romanum imperium cognataque sceptris repositis
Proque tuis rebus arceque bella moves.
Quod tulit Iliacis Aeneas pulsus ab oris,
Quod tulit Antenor: quis negat esse tuum?
Iure petis, lata quicquid tellure tenetur
Et quicquid latis possidet aequor aquis...

Ekkor majd egy uralkodó lesz a földön, mint ahogyan egy uralkodó van az égben. S Róma, az elbizakodott város, menekülésre kényszerül. A bosszúvágytól lihegő költő csak ekkor lesz hajlandó elhinni, hogy valóban van gondviselés:

Qui dominam Romam fecistis turpe lupanar,
Nemo fuga tutus, cum fugietis, erit.
Tunc ego laetitia rumpar, tunc gaudia sumam
Et vindicta oculos tunc satiabo meos,

Et dicam esse deos et nutu cuncta deorum
Ire nec humanum deseruisse genus...

Nem volt felesleges odafüggeszteni a firenzei kiadás végére, hogy a nyomtató mindazért, ami gyűjteményében esetleg Isten törvénye ellenére van, a felelősséget magáról eleve elhárítja. S vajjon Mátyás, ha a neki ajánlott gyűjteményt esetleg forgatta, milyen érzéssel olvashatta — az obszcén költeményeket nem is említve — a törököt ilyen formában magasztaló elegiákat?

A Rossi-könyvtár példányában ismét a már ismertetett szövegű ajánlólevelet olvashatjuk azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy ez alkalommal a kiszemelt pártfogó Lorenzo Medici volt: „Ad Magnanimum Laurentium Medicem. Hoc quicquid libelli est: Serenae Humanitati tuae dicavi... etc.” Ezt az ajánlást azzal magyarázhatjuk, hogy a nyugtalan vérű költő egy időben gondolt a Firenzében való letelepedésre.

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a firenzei kiadást Pacificus Maximus nem kevesebb, mint négy pártfogójelöltnek ajánlotta fel: Mátyáson kívül még Francesco Soderini, a török szultán és Lorenzo Medici részesültek ebben a „kitüntetésben”. Az előző háromról a bibliográfusok eddig is megemlékeztek, míg a Lorenzo Medicinek írt ajánlás tudtommal eddig nem volt ismeretes. Költőnk még az üzleti érzékkel megáldott humanisták között sem tartozott a félénkebbek közé, amikor ugyanarról a rókáról egyszerre mindjárt négy bőrt próbált lehúzni. A mondottak után igazán nem lenne meglepő, ha a további kutatás vagy a véletlen még egynéhány Maecenas-jelölt nevét hozná napfényre. E tekintetben további felvilágosításokat adott a Hecatelegiumnak talán a legfontosabb, ugyancsak a vatikáni könyvtárban őrzött kézírata.

III.

A Vat. Lat. 2862 a vatikáni könyvtárnak egyetlen Hecatelegium-kézírata, amelyet a tudományos kutatás számontart. A kéziratot Ehrle közlése alapján részletesen leírta Cali is.⁸ De már előjáróban kénytelen vagyok megállapítani, hogy ez a leírás a legnagyobb mértékben zavaros, tévútra vezető, majdnem teljesen hasznavehetetlen: annyira hozzá nem értő embernek

⁸ I. m. 19—20 lk.

silány, felületes munkája, hogy nem szabad a kitünő Ehrle nevét vele kapcsolatban még említeni sem. Valószínű, hogy a vatikáni könyvtár élén álló Ehrle a Cali érdeklődésére adandó válasz megszerkesztését rábízta az egyik tisztviselőre, aki vagy a könnyebbik végét fogta meg a dolognak, vagy a legjobb akarrattal sem tudott a szövevényes kérdésben tájékozódni. Intő példa arra, hogy autopsia nélkül a kutató ezen a területen alig mozdulhat.

Első megfigyelésünk az volt, hogy a szóbanforgó kézirat meglehetősen hiányos. Éppen a Hecatelegiumnak majdnem a felét hiába keressük benne, amennyiben az ötödik decas hatodik elegiájával kezdődik s a tizedik decas kilencedik elegiájával (s ez is már csonka) végződik. A könyvtár katalógusának alaposabb tanulmányozása — és a jó szerencse is! — lehetővé tette a hiánynak legalább részben való kiegészítését: rájöttem ugyanis, hogy a 2862. sz. kódex elkallódott részének a java kideríthetetlen módon a Vat. Lat. 7192-be került s ott ff. 28—64 foglal helyet. Itt olvashatjuk a Hecatelegium első felét az első decasnak és a második decasból az első két és fél elegiának a kivételével. Az alapszöveg írása és a javító megjegyzések kézírásának az egyezése kétségtelenné teszi, hogy a 7192 ff. 28—64 valamikor a 2862. sz. kézírathoz tartozott s a jelek szerint ebből szakították ki. Talán egy tűzvész zűrzavara, vagy talán valami fosztogatás és dúlás után került ez a rész az anyakódexből mostani helyére. Erre enged következtetni a 7192 összetétele. Ez a kézirat a legzavarosabb kolligátumok egyike, amit valaha is módomban állt tanulmányozni: jó részben más kódexekből kiesett lapoknak a véletlentől összesodort tömkelege. A benne foglalt művek nagyobb részt csonkák. Nincs kizárva az sem, hogy a Hecatelegium-kéziratnak még mindig hiányzó része valahol lappang s egyszer ez is előkerül. Megfigyeléseimet egyébként közöltem annak idején (1926 tavaszán) a könyvtár vezetőségével is, hogy a katalógus kiegészítésénél ez az eredmény már figyelembe vehető legyen. A továbbiakból még az is valószínűvé vált, hogy a kódex a szerző autográf kézírata. Ennek feltevésére a szöveg átvizsgálása jogosított fel bennünket.

A kézirat szövege, ha a benne található átírásokat figyelembe vesszük, nagy mértékben eltér a firenzei kiadásban található szövegtől. Ennek megvilágítására elég lesz néhány példát

felhoznunk. A III. decas 8. eleg. a firenzei kiadásban *Ad Lectorum*, a kéziratban *Ad A. C. Bassum* s a szövege is nagy mértékben átformáltatott. Az átdolgozó, aki végeredményben alig lehetett más, mint a szerző, egész sorokat törölt, új sorokat iktatott be, a feltűnően durva kifejezéseket szemmel láthatólag enyhíteni próbálta. — Az V. decas ajánlásában a *Cunus, mentula, culus hic legetur* helyébe az átdolgozó *Hic nullo loquitur pudore*... szöveget illesztett. — Az V. decas 3. eleg. *De mentula* helyébe a szemérmes *De se ipso* került. — Ugyanitt a pajzán 4. elegia (*Ad pueros et puellas*) felcseréltetett a tisztos *Ad Kallimachum*-mal. — A VI. decas 3. (*Ad Michaellem*) és 10. eleg. (*Ad Albinum*) helyébe mindkét esetben egy-egy Angelo Colocci-hoz írt elegia került (*Ad A. Colotium*, illetőleg *Ad Colotium*). — A VII. decasban többek között nagy változáson ment át a 8. eleg. (*Ad Maurum*), melynek helyébe a kéziratban *Ad Faustum Romanum* került. Ugyanitt a hírhedt 10. elegia (*Merdatio*), amelyet a parmai kiadás összeállítója is jónak látott mellőzni, felcseréltetett a fölötte ártalmatlan *Ad Colotium* elegiával. — A VIII. decasban a 3. eleg. (*Ad Stephanum*) az új szövegű *Ad Colotium* című elegiával pótoltatott s más esetekben is több változást találunk. A IX. decasban mintha ellankadt volna az átdolgozó buzgalma: a szövegben az eredeti ocsmányságok jó részt benne maradtak, a javító kéz legtöbbször megelégedett a változtatás szükségének megállapításával s csak néhány kisebb változtatást hajtott végre, ezeket is főleg a címekben. Ugyanez a helyzet a X. decas elegiáinál is.

A futólagos áttekintésből is kitűnik, hogy mindezeknek a változtatásoknak előre meghatározott céljuk volt. A célt már jelzi az a körülmény, hogy az eredeti szövegbe öt olyan elegia van utólag beékelve, amelyek Angelo Colocci-hoz szólnak, nem is számítva egyéb, Angelo Coloccira vonatkozó világos célzásokat. Minden kételyt eloszlat az a körülmény, hogy az egyes könyvek címébe a margón beillesztetett a Colocci-nak szóló ajánlás. A viharvert gyűjtemény, melyet az 1489.-i firenzei kiadásnál a szerző egyszerre négy pártfogónak is felajánlott, utólag tehát még egy pártfogót vagy pártfogó-jelöltet kapott Angelo Colocci személyében. A rendelkezésünkre álló gyér adatok világánál megkíséreljük annak a megállapítását, hogyan került Angelo Colocci ennyire szoros összeköttetésbe a gyűjteménnyel.

Pacificus Maximus fölötte ritka 1506.-i fanói kiadásában⁹ találunk egy ajánlólevelet Coloccihoz, melyet a parmai szemelvényes kiadás újból lenyomatott. Ennek szövege a következő: „Pacificus Maximus poeta Asculanus ad Angelum Colotium Aesinatem. Hoc quicquid libelli est, dive Coloti, tibi dedico, quod nullum, non dico, prudentia vel sapientia praestantiozem, sed ne parem quidem tibi quenquam inveni. Cum diu civitates omnes explorassem et orbem lucerna vigili perscrutatus fuerim, ecquis hodie praeter te respectat poetas? Periissent ingenia plurima, nisi in sinus tuos fugissent, qui tutela et praesidium unicum es omnibus. Debebunt mihi Musae bene collocatae. Nec de servitio opus hoc virginale queretur, quod in manus viri pudicissimi et eruditissimi advolarit. Nec erubescet iudicium et lituras tuas. Ego quod potui, dedi tibi perpetuam videlicet et aeternam famam, si modo meus hic libellus vixerit.“ A fanói kiadásban Pacificusnak csak két műve (Lucretiae libri duo és Virginiae libri duo) foglal helyet s mindkettőre már tárgyuknál fogva illik az „opus virginale“ megjelölés. Pacificus még a prologusban is külön felhívja a figyelmet új műveinek szűzies jellegére:

Ille ego Pacificus lascivi carmini author
 Ecce verecundi carminis author ero.
 Turpia qui cecini calamo deducta nephando,
 Ecce pia carmen religione cano.

— — — — —
 Qui legis hunc, illum legisti forte libellum,
 Vix, utrunque, putas, scripserit unus opus,
 Cumque forem iuvenis, iuvenilia carmina feci,
 Nunc quoque, quod deceat, nostra senecta facit...

Mindez ugyan nem teljesen igaz, de jól hangzik: a rendkívüli hosszú életű, talán száz évet is túlhaladott költő a Hecatelegium firenzei megjelenése idején, amint egyik költeménye elárulja, már hetven évnél idősebb volt, s így jól túl járt az ifjúkoron. Bajos lenne tehát a több mint pajzán elegiákat egyszerűen az ifjúkor bohóságai közé számítanunk. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy Colocci valóban „vir

⁹ Call, i. m. 22 l. — A kiadásból a Vatikáni könyvtár példányát használtam. (Bibl. Ferraioli 30—V/109^a.)

pudicissimus“ volt, aki aligha fogadta volna szívesen, ha a Hecatelegium régi szövegében az ő nevéhez *is* fűződik. Már pedig, amint a Vat. Lat. 2862 kézzelfoghatóan igazolja, a költőnek szándékában volt a Hecatelegiumot neki is utólag felajánlani. Ez azonban csak úgy volt elképzelhető, ha a hírheft gyűjtemény előzőleg alapos átdolgozáson megy át. Pacificus hozzá is fogott az átdolgozáshoz, de azt már nem tudta befejezni. A későn érkező, de mégis elkerülhetetlen halál ütötte-e ki a tollat a szívós aggastyán kezéből? Pacificus életkörülményeit oly kevésbé ismerjük, hogy erre a kérdésre határozott választ nem adhatunk. Az átdolgozás, ami iránt Colocci is melegen érdeklődött, nem nyert befejezést. Pedig ez a befejezés azért is nagyon fontos lett volna, mert, amint azt a fanói kiadás elárulja, az erkölcsössé átformált Hecatelegium újabb kinyomtatása is — további tíz könyvnyi elegiával kiegészítve — tervbe volt véve.

IV.

A fanói kiadás tartalomjegyzéke a könyvben található, már idézett két munkán kívül még a következő műveket ígéri:

Elegiarum libri viginti.
De bello Spartaco libri sex.
De bello Cyri regis Persarum libri septem.
De componendis carminibus.
Grammatica.
De declinatione verborum Graecorum.
Poema ad Ioannem Salvalium.
Invectiva in Angelum Politianum.

A bő tartalomjegyzék ellenére a sovány kis könyvecske csak a Virginiát és Lucretiát tartalmazza. A tartalomjegyzéknek és a tartalomnak divergenciája — tekintettel a könyv nagy ritkaságára — sok tévedésnek lett a forrása. Lancelotti pl. azt állítja, hogy az 1506.-i fanói kiadásban benne lett volna az elegiák húsz könyve. Ugyanezek az elegiák szerinte újból kiadattak volna az 1523.-i camerinói kiadásban is.¹⁰ Mivel az általam átvizsgált

¹⁰ Gianfrancesco Lancelotti, *Poesie italiane e latine di Monsignor Anglo Colocci con più notizie intorno alla persona di lui e sua famiglia...* Jesi, 1772, 113—114 lk.

fanói kiadásban sem 10, sem 20 könyvnyi elegiát nem találtam, valószínű, hogy a camerinói kiadásban, amit nem tudtam előkeríteni, épp úgy nem volt 20 könyvnyi elegia: legalább is Calì, aki ezt a kiadást leírta,¹¹ semmi alapot nem nyújt ilyen megálapításra. Van olyan vélemény is, mely szerint az 1506 fanói kiadáson kívül lett volna egy másik fanói kiadás is 1500-ból s ebben foglalt volna helyet a 20 könyvnyi, sokat emlegetett, de senkitől nem látott elegia-gyűjtemény. Ezt a légből kapott feltevést Calì végérvényesen megcáfolja.¹² Itt az a tudományos irodalomban nem ritka esettel állunk szemben, amikor az egyik szerző gyanútlanul kiírja a másikat, anélkül, hogy az állítást ellenőrizné, vagy ellenőrizni tudná. Így keletkeznek a fölötte szívós u. n. „vándortévedések“, amelyekkel sokszor alig lehet leszámolni. Az adott esetben teljesen hű az a leírás, amelyet a fanói kiadásról a Brit. Museum nyomtatott katalógusa ad: „This copy contains only the first two works, and an epitaph on the author; no more appears to have been published of this edition“.

A 20 könyvnyi elegia emlegetése, ami annyi tévedésnek lett kiindulópontja, még sem volt teljesen alaptalan. A második 10 könyvet ugyanis sikerült megtalálnom, nem ugyan nyomtatásban, hanem az említett Vat. Lat. 2862 kéziratban. Ebben f. 2-től kezdődően egy másik, új Hecatelegiumot találunk, amelynek a szerző a *δεύτερον ἑκατελέγιον* címet adta. A margón olvasható bejegyzés szerint ez a gyűjtemény is Angelo Coloccinak lett volna ajánlva. A fanói kiadás tartalomjegyzékében szereplő rejtélyes 20 könyv elegiának a titkát ezzel megfejtettnek tekinthetjük, ha a részletekre vonatkozólag nem is látunk mindenben tisztán.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján megkíséreljük a gyűjtemény történetének ezt a szakaszát rekonstruálni. Pacificus hosszúra nyúlt élete végén nehéz helyzetében újra értékesíteni akarta hírhedt gyűjteményét s arra gondolt, hogy régi tanítványának, pártfogójának, a római humanista világban nagy szerepet játszó Coloccinak fogja ez alkalommal felajánlani. Hogy azonban az ajánlás Colocci részéről elfogadható legyen,

¹¹ I. m. 21 l.

¹² U. ott 22 l. 1. íz.

a nagyobb részben förtelmesen obszcén költeményekből álló gyűjteményt át kellett dolgoznia. Ugyancsak Coloccinak szánta az időközben felgyülemlett, most már jóval mérsékeltebb hangú elegiainak újabb 10 könyvét is, mely részt a kéziratban *δεύτερον*-nak nevezte el. A két gyűjteményt egyesítve egyéb munkáival együtt nyomdába szánta, még pedig a fanói Soncinus-nál. Valószínű, hogy a nyomtatás megkezdésekor az agg költő még javában dolgozott a régi Hecatelegium megszeliidítésén és a förtelmek nyomainak eltüntetésén, azonban a halál megakasztotta munkájában. A nyomás félbeszakadt, még mielőtt a tartalomjegyzékben felsorolt művek sorra kerülhettek volna. Valószínű az is, hogy a nagyarányúnak tervezett kiadás egész sorsát az a körülmény döntötte el, hogy a szerző még a legfontosabbnak gondolt alkotó-rész megfelelő átdolgozása előtt elhunyt:¹³ ilyen körülmények között elmaradt a már kész munkák továbbnyomása is.

V.

Calí jegyzéke a *δεύτερον ἑκατελέγιον* tartalmáról a már jelzett okból annyira zavaros, hogy érdemesnek látom a kézirat alapján való újabb közlést főleg annak igazolására, hogy a gyűjteményben található önéletrajzi elemeknek figyelembevétele nélkül aligha remélheti a jövőben a kutatás Pacificus Maximus változatos életkörülményeinek akár nagyobb vonalakban való tisztázását.

I. Ad libellum. 1. Ad virtutem. 2. Timor scribendi ad B. Casalium. 3. In maledicum poetam. 4. Ad Bonifatium de tonitru et fulmine. 5. De Italia. 6. Discepsio ab Italia (áthúzva: Ad Varinum Camertem). 7. Dolor discepsus ab Italia. 8. De virtute. 9. Discepsio ab Italia. 10. Maris tempestas.

¹³ Calí szerint (i. m. 17 l.) 1500-ban halt volna meg; ez lehetetlen, mert a második Hecatelegiumban számos költeményt írt II. Gyula pápához, aki 1503–1513 között uralkodott. A *terminus post quem* tehát 1503. Nincs kizárva tehát, hogy halála 1506-ban következett be, amikor a nyomás minden valószínűséggel félbeszakadt. — A fanói kiadásban közölt epitaphium szerint „bis lustra decem“ élt s Fanóban halt meg. — A kézirat (Vat. Lat. 2862.) ekkor kerülhetett Angelo Colocci könyvtárába. V. ö. S. Lattès, *Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci, Mélanges d'archéologie et d'histoire*, XLVIII. 342. l. — A Colocci-könyvtár szétdúlásáról 1527-ben u. ott. 313 l. Nincs kizárva, hogy a kézirat ez alkalommal sérült meg.

II. Ad lectorem (törölve). 1. Liberatio a maris tempestate. 2. Ad Teucrum. 3. Ad Sextum. 4. Amor in se senem. 5. Indignatio. 6. Expectatio amicae. 7. Ad Petrum Buccium Volscum. 8. Ad Fabium Vigilem. 9. Ad Perillum. 10. De Monte Catello.

III. Ad lectorem. 1. Ad Angelum Colotium (a cím törölve). 2. Ad Amicum. 3. Epistola responsiva. 4. De morte viri pessimi. 5. De saeculo Saturni et nostro. 6. Ad amicum. 7. Ad Mancinum. 8. De senectute. 9. De senectute. 10. Ad Bassum (az eredeti címzés törölve).

IV. Ad lectorem. 1. Ad Cestum. 2. Ad Tuscum. 3. In maleviventem. 4. Quid plus bonorum est uni quam alteri. 5. Quis vitae modus. 6. Bellum pulicis et muscae. 7. Maxima coniunctio. 8. Ad Mancinellum (melléje írva: Anto. Casanovam). 9. Ad Amicum. 10. Astronomia.

V. Ad lectorem (törölve). 1. De morte Androphoni. 2. Ad amicum. 3. In Calentium (áthúzva, majd melléje írva: Juvenium). 4. De deo. 5. Julio Pontífici Opt. Maximo. 6. De deo. 7. Francisco Car. So. (eléje írva: De Julio pont.). 8. Julio Pont. Max. 9. Francisco Car. So. De Julio p. o. m. 10. Francisco So. Car. (eddig áthúzva) De reditu Julii p. o. m.

VI. Ad lectorem. 1. Julio Pont. opt. Max. 2. De divitiis et paupertate. 3. Julio Pont. Opt. Max. 4. Julio Pont. Opt. Max. 5. Julio Pont. Opt. Max. (eddig áthúzva s a lap szélén melléje írva: Pro Tirtio). 6. Ad Augustum de cena Otrilli. 7. Julio Pont. Opt. Max. 8. Ad lectorem. 9. Ad Euphemum. 10. Ad Paulum.

VII. Ad lectorem. 1. De Amore. 2. De lepore. 3. Deos omnia posse. 4. Affectus Amoris. 5. Ad Angelum Colotium (kitörölve). 6. Somnium. 7. Ad Angelum Colotium (kitörölve). 8. Trina maxima coniunctio. 9. Ad Angelum Colotium (kitörölve). 10. In iniquos et male viventes.

VIII. Ad lectorem. 1. Laudat vitam mediam (a két utolsó szó áthúzva s helyettük: mediocritatem). 2. Ad Pisonem Transilvanum. 3. Penia scribendi. 4. Julio Pont. Opt. Max. 5. Dives e paupere. 6. Divae Morti. 7. Divo Julio Pont. Opt. Max. 8. In Fortunam. 9. Servo suo Ligdamo. 10. Marco Antonio poetae Romano.

IX. Ad levtozem. 1. Francisco Maturantio vati Perusino. 2. In Somnium. 3. Antonio Zenae. 4. De amico egroto et mo-

riente. 5. Fabiano. 6. Francisco Card. Soderino. 7. Dindimo suo. 8. Julio Pont. Opt. Max. 9. In latronem. 10. Ad Petrum Paulum fratrem consolatio (de) morte filii (áthúzva: nepotis sui).

X. Ad lectorem. 1. Ad Musam. 2. De puero. 3. De felicitate suae vitae et avaritia fratris sui. 4. Virtus nutrit. 5. Laus Julii Pont. 6. Ad Cosmicum. 7. De amisso libello animi et corporis. 8. Nativitas suae vitae. 9. Quarentibus de fine libelli. 10. Ad elegos.

A címek pusztá felsorolása is mutatja, hogy a XV. és XVI. sz. fordulója idejére eső humanista költészet történetére vonatkozólag micsoda gazdag anyagot nyer az, aki ezt a gyűjteményt, amely a kiadást feltétlenül megérdemelné, először érdeme szerint áttanulmányozza. A jelen alkalommal legjobban érdekel bennünket magyar vonatkozásánál fogva a III. decas 2. elegiája: *Ad Pisonem Transilvanum*. E fontos költemény szövege a következő:

Nescio, quis spargit carmen maledictaque verba
 Ut mea vesanus per fora perque vias.
 Si scio, vae misero, non impunitus abibit,
 Nam mihi iam poenas iam dominoque dabit.
 Cuicunque occurrit, recitat mea carmina; nullus
 Assuetus nostris haec probat esse mea.
 Stant certa signata nota et praefixa figura,
 Quae verum auctorem dant referuntque suum.
 Mille homines uno vidi sermone loquentes,
 Sed non concordem voce nec ore sonum.
 Uno etiam fullo vidi, quae mersit in aere,
 Non color his idem, sed tamen unus erat.
 Sic vates differre solent: quod convenit uni,
 Dedecet hoc alium nec bene servat idem.
 Nasoni nunquam convenit Horatius asper,
 Cum Iuvenale meus nilque Tibullus habet:
 Quisque suum sortitur iter, sed tendit in unum,
 Hic tamen est tardus, sed celer ille pede.
 Illi iunge meum carmen, contraria stabunt:
 Iungetur nunquam frons mea fronte sua.
 Conveniunt velut ignis aquae corvoque columba,
 Alba velut picae convenit attis avis.

Qui peccare solet, rursus peccare putatur
 Et, bene qui vixit, vivat, ut ante, bene.
 Quando haec vel iuvenis scripsi ferventibus annis,
 In nullum movi tela cruenta virum.
 Inspice me carmenque meum, si nemo valebit
 De me deque meo carmine iure queri:
 Carmina tot feci, sed iam tot milia, nullum
 Invenies, quod tu dixeris esse malum.
 Qui putat hanc nostram nunc insanire senectam,
 Iudicii non est consiliique boni.
 Vivit in his annis ratio vitaeque modestae
 Cursus et ingenua cum probitate pudor.
 Et tamen est aliquis, quum tardos ducimus annos.
 Integra qui me mente carere putat.
 O utinam iuvenis primaeque aetate fuissem
 Hoc animo, quali nunc ego vivo senex.
 Stultus eram et stultus iuvenilia tempora duxi,
 Illo dum vixi tempore, stultus eram.
 Me praeter nullum vesana insania laesit
 Inque hoc, quod patior, duxerat illa malum.
 Nunc ego sum sapiens, quamvis dicatur et illud,
 Qui semel insanit, non fore mente bona.
 Stultorum proprium est se non cognoscere; forsitan
 Sic est iudicio decipiorque meo.
 Quicquid id est, Piso, venias assertor honoris
 Defensorque mei nominis esse velis.
 Illum convenias et dicas aspera verba,
 Si sit opus, factis utere, linque minas.

A költeményből kiderül, hogy az élete végén megtért, régi bűneinek búcsút mondott humanista költő jó barátságban volt a medgyesi Piso Jakabbal, a XVI. sz. eleji magyarországi humanista költészet kitünőségével. Piso Jakab élettörténetét egyelőre csak főbb vonásaiban ismerjük, azt azonban megbízható forrásokból tudjuk, hogy Olaszországban, főleg Rómában nevelkedett s tanulmányai befejezése után is hosszabb ideig Rómában élt. Egyik életrajzírója szerint, akit Pisóval barátság kötött össze, akinek jól informáltsága tehát kétségbe nem vonható: „Transsylvanus fuit origine, honesto loco natus in Italia sic ex-

cultus, ut duo summi pontifices Iulius II. et Leo X. eo in legationibus uti non dubitarint“. Csak jóval később, 1515-ben tért vissza hazájába, ahol II. Ulászló szolgálatába lépett s először a kancelláriában dolgozott, majd az akkor trónörökös II. Lajos nevelője lett.¹⁴ Az itt első ízben kiadott költemény római tartózkodása idejére eső irodalmi kapcsolatainak emléke.

¹⁴ Ábel Jenő, Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság, Budapest, 1880, 83 s köv. lk. — Az idézet a Wernher Györgytől írt életrajzból való. (Ábel, 87 l.)

II. Angelo Colocci Janus Pannonius-tanulmányai.

I.

A nagyszámú ránkmaradt Janus Pannonius-kézirat között kétségtelenül az egyik legnevezetesebb a Vat. Lat. 2847. sz. XV—XVI. sz.-i kódex, amelyet a tudományos kutatás számára először Ábel Jenő értékesített. Ábel figyelmét a kéziraatra valószínűleg az a körülmény hívta fel, hogy Angelo Battaglini ebből idézte Janusnak két, egyébként más kéziratokból ismert és a Teleki Sámuel kiadásában is lenyomtatott epigrammáját. Előzőleg tudott a kéziratról a pécsi püspökség jeles történetírója, Koller is, akinek figyelmét a vatikáni könyvtárba bejáratos tudós Garampi biboros hívta fel rá. Mégis a fiatal Ábel Jenőnek jutott először az a szerencse, hogy a nevezetes kéziratnak addig ismeretlen anyagát értékesíthette. Ugyancsak Ábel Jenőnek köszönjük a kézirat szakszerű, részletes, ha nem is minden tekintetben kifogástalan leírását.¹ Valószínű, hogy Ábel a leírás megfogalmazásakor csak jegyzeteire támaszkodhatott: a jegyzetek azonban, amint azt saját tapasztalataimból tudom, utólag sohasem bizonyulnak eléggé kimerítőeknek s nem pótolhatják sohasem magát a kódexet. Ábel leírásának kisebb-nagyobb pontatlanságait ez a körülmény bőségesen megmagyarázza. Az Ábeltől bemutatott új anyag értékéről ez alkalommal nem kívánok részletesebben beszámolni, csak annyit jegyzek meg, hogy az általa kiadott² ismeretlen, addig egyetlen kiadásban sem szereplő Janus-költemények legnagyobb részének egyetlen forrása éppen ez a kódex volt.

¹ Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon, Budapest, 1880, 17 s. köv. lk. — U. ott Ábel hivatkozik Battaglini-re és Koller-re, mint akik a kéziratot már említették.

² Janus Pannonius addig ismeretlen, a Teleki-kiadásban nem szereplő munkáit Ábel legteljesebben Adalékok 95 s. köv. lk. tette közzé; a jegyzetekben esetleges előző publikációira külön utal.

Ábel halála után hosszú ideig csend volt a Janus-kéziratok kutatása terén. Némi feltűnésre tarthatott volna igényt az a közlemény, amelyet a Magyar Könyvszemlé-ben a hosszú ideig Rómában tartózkodó és ott alkalmilag könyvészeti tanulmányokkal is foglalkozó Zsák J. Adolf tett közzé.³ Zsák többek között összeállította a Bibl. Ottoboniana nagyszámú magyar érdekű latin kézíratainak jegyzékét s ráirányította kutatóink figyelmét az Ottob. Lat. 2860 kéziraatra azzal a sokat ígérő megjegyzéssel, hogy ez többek között tekintélyes mennyiségű Janus-költeményt, közöttük kiadatlanokat is tartalmaz. A szerencsés kezűnek látszó felfedező azt is bejelentette, hogy a kézirat bővebb ismertetésére még visszatér.⁴ A biztató kezdetnek azonban elmaradt a folytatása: Zsák tudtommal nem írt többet a kódexről s más kutatók is közömbösen mentek el a sok eredményt ígérő munkaalkalom mellett. Utólag megbizonyosodott, hogy a további közlés elmaradása és a kézirat iránti közömbösség ez alkalommal nem jelentettek különösebb veszteséget a tudománynak. Amikor a kéziratot évekkel ezelőtt (1923-ban) először szemügyre vehettem, könnyű volt megállapítanom, hogy kiadatlan anyag egyáltalán nincs benne s a szöveg is már az első pillantásra értéktelennek látszott.

A további vizsgálatra az a megfigyelés ösztökélt, hogy az Ottob. Lat. 2860 több olyan Janus-költeményt is tartalmazott, amelyek eddig csak a Vat. Lat. 2847 kéziratból voltak — hála Ábel Jenőnek — ismeretesek. Szinte magától kínálkozott az a feltevés, hogy esetleg a két kéziratnak egymáshoz valami köze van. S mivel az Ottob. kézírata már a külső jelek szerint is későbbi keletűnek látszott, azt is feltételezhettem, hogy az Ottob. Lat. 2860 a Vat. Lat. 2847-ből másoltatott. Ezt a feltevést azon kívül, hogy az Ottob. 2860 kizárólag csak olyan költeményeket tartalmazott, amelyek feltételezett forrásában egytől egyig ben-

³ A római Ottoboni-könyvtár hazai vonatkozásai. M. Könyvsz. 1909, 244—251, 335—346 lk.

⁴ U. ott 344 l.: „Reánk rendkívüli beccsel bíró kéziratkötet. Janus Pannonius-nak nem kevesebb — ezek között számos ismeretlen — mint százhatvanhét költeménye foglaltatik benne s azonkívül a XV. század humanistáinak számos magyar vonatkozású dicsőítő költeménye. A kódex részletes ismertetésére visszatérünk“. — A kéziratban olvasható Janus-epigrammák száma, amint a következőkből kiderül, nem pontos.

nefoglaltattak, szinte a bizonyosságra emelte az a körülmény, hogy az Ottob. kéziratban a Janus-költemények tartalmi rokonság szerint voltak csoportosítva, viszont a Vat. Lat. 2847-ben is lapszéli jegyzetek formájában fellelhetők voltak olyan utasítások, illetőleg bejegyzések, amelyek a Janus-költeményeknek bizonyos csoportokba osztását mintegy előkészítették. Ezt a körülményt részletesebben meg kell világítanom.

Az Ottob. Lat. 2860-ban található Janus-költemények csoportjai betűrendben következnek egymás után. Első a LAUDES (összesen 32 költemény ff. 23–24.); ennek a folytatását f. 65 találjuk, ahol további 6 Janus-költeményt olvashatunk. Amíg azonban az első részlet csupa olyan költeményt tartalmaz, amelyek a Teleki-kiadásban is megellelhetők, addig a második részlet költeményeit Ábel adta ki először Analectájában. A második nagyobb csoport MALEDICTA (f. 77 sqq.). Ez a legterjedelmesebb, mert nem kevesebb, mint 99 költeményt foglal egybe, köztük néhány olyant, amelyeket csak Ábel kiadásából ismerünk. A harmadik csoport MORALIA (f. 117): összesen 6 költemény. A következő MUNUS (f. 123): 5 költemény. Az utolsó előtti, jelentékenyen terjedelmesebb csoport OBSCOENA (f. 131): összesen 23 költemény. Az utolsó, a hatodik PRECES (f. 178): összesen csak 2 költemény. Viszont a Vat. Lat. 2847 lapszélein az egyes epigrammák mellett jellegzetes kézírással hasonló megjelöléseket találunk, pl. *laus, moral., munus, oscena, preces*; ezeken kívül: *fort., genial., iocus, de se, gratul., dedic., epit., comminatur, amat., fabula moralis, heroica, ithopeia, iudicium* stb., stb. Amint látjuk, az Ottob. Lat. 2860-ban megfigyelhető 6 csoport közül 5 csoportnak a megfelelője pontosan fellelhető a Vat. Lat. 2847 marginális jelzései között s a hatodiknak (MALEDICTA) is nagyjában megfelel tartalmilag pl. a *comminatur*. Az eltérések ellenére is kétségtelen az összefüggés. Az a benyomás, mintha a Vat. Lat. 2847 marginális jelzéseinek írója még tapogatóznék, mintha még nem állapodott volna meg önmagával sem abban, hogy milyen csoportokat konstruáljon. Az Ottob. Lat. 2860 írója már nem habozik: az ő csoportjai, amelyek a marginális jelzésekből lettek mintegy kiválogatva, már készen vannak s az író vagy másoló azonnal tudta, hogy mit hová helyezzen.

Mindehhez hozzávehetjük azt is, hogy a szövegnek már a futólagos összevetése is hasonló eredményre vezetett. Kétségtelennek látszott, hogy az Ottob. 2860 másolója a Vat. Lat. 2847 szövegéből dolgozott. Mindjárt hozzátehetjük, hogy nem a leggondosabban. A másoló az alapul vett szöveget sok helyen nem tudta helyesen olvasni. Ilyenkor a jobbik eset, ha az előtte rejtélyes szót egyszerűen elhagyja, sokkal rosszabb, ha a helyébe más szót iktat, aminek azután értelme sincs, vagy, ami a legeslegrosszabb, más értelmet ad. Több helyen az Ottob. Lat. 2860 szövegét egy második, a jelek szerint jól képzett személy javította; egyes helyeken revízió megejtése céljából azt is odajegyezte, hogy az a részlet még utólagos javításra szorul (*corrigatur*). Mindezek alapján kétségtelen eredményként könyvelhettem el azt a megállapítást, hogy az Ottob. Lat. 2860-nak a Janus-anyaga a Vat. Lat. 2847-ből másoltatott előre megállapított csoportosítás szerint. A további probléma az volt: kitől származnak a Vat. Lat. 2847 marginális jelzései? Ha ezt sikerül eldönteni, akkor kb. azt is eldöntöttük, hogy az Ottob. Lat. 2860 másolója kinek az utasítására dolgozott.

A további kutatások során egy másik olyan, eddig Janus Pannonius-szal kapcsolatban egyáltalán figyelembe nem vett kéziraatra bukkantam, mely költőnkől szintén jelentékeny számú epigrammát tartalmaz. S elsősorban az volt a feltűnő, hogy ebben a kéziratban is a Janus-költemények teljesen azonos módszer szerint voltak csoportosítva, mint az Ottoboniana kódexében. Ez a kézirat a Vat. Lat. 3352 volt, amelyről a tudományos kutatás más vonatkozásban már a múltban is megemlékezett. Erről a kódexről ugyanis számon tartják, hogy külsejében is hasonló társával, a Vat. Lat. 3353. sz. kézirattal együtt valamikor nemcsak Angelo Colocci könyvtárához tartozott, hanem egyenesen Colocci gyűjtő kedvének köszönte keletkezését. Lancelotti, Coloccinak egyik régebbi életrajzírója említi, hogy a jeles humanista püspök egy hatalmas latin anthológiát tervezett, amelynek kompilálásában barátai is segédkeztek: e munkának az eredménye a Vat. Lat. 3352 és 3353.⁵ Megemléke-

⁵ Poesie italiane e latine di Monsignor Angelo Colocci con più notizie intorno alla persona di lui e sua famiglia, raccolte dall'abate Gianfrancesco Lancelotti, Jesi, 1722, 41 l.

zik e két kódexről, mint Colocci gyűjtéséről P. de Nolhac is, a Fulvio Orsini könyvtáráról írt kitűnő monografiájában.⁶

A Vat. Lat. 3352 Janus-költeményeit közelebbről szemügyre véve a már említett csoportosítási rendszeren kívül más jelek is kétségtelenül igazolták, hogy ezek is a Vat. Lat. 2847-ből másoltattak. Ebben sincs egyetlen olyan körülmény sem, amely a feltételezett forrásban megtalálható ne lenne. S a szöveg rokonsága is annyira szembeszökő, hogy további kételkedésre nem volt ok. Erre csak két jellemző példát említek.

A Vat. Lat. 2847 f. 23 található epigrammának (Teleki epigr. I. 3.) sorait a kézirat a következőképen rendezi el:

Conqueritur ...

- a Horrida saevit hyems et adhuc Rex inclite bellas
- b Excutiunt densae nec tibi tela nives,
- e Ipsos triste gelu vaginis detinet enses,
- f Nec possunt rigidae frena movere manus,
- g Tu tamen et pugnās misces et moenia frangis,
- h Tantum vel Martis vel genitoris habes.
- c Ocia iam placeant, castris mox rite locandis
- d Commodiora novi tempora veris erunt.

A sorok elé írt betűk a más kéziratokban is ránk hagyományozott sorrendet megváltoztatják s a Vat. Lat. 3352 másolója már az új sorrendnek megfelelően írja le a szöveget (f. 268). Hasonló meggyőző bizonyíték az összefüggésre vonatkozólag, hogy a Vat. Lat. 2847 f. 21 olvasható *Palestra Galeotti* c. költeménynek (Teleki, epigr. I. 14) feltűnő módon átalakított szövege — amire még visszatérek — a Vat. Lat. 3352-ben (f.

⁶ La Bibliothèque de Fulvio Orsini. Contributions à l'histoire des collections d'Italie et à l'étude de la renaissance. Paris, 1877 [Bibl. de l'école des hautes études 74.] 255 l. — A gyűjteményről megemlékezik még Bibliotheca Picena o sia Notizie Istoriche delle Opere e degli scrittori piceni T. III. 256 s köv. lk-on olvasható Colocci-életrajzban: „Collectanea Epigrammatum. Si conserva in due gran volumi in fogl. mas. fra gli antichi codici Vaticani al num. 3352 e seg., ed è un epigrammatario latino a simiglianza di quello che abbiamo de' Greci... Molto ne profittarono per le loro Raccolte il Grutero, Gio. Matteo Toscano, Paolo Ubaldini ed altri, senza che neppur si degnassero di nominare questa laboriosa opera del nostro Colocci“.

268) az átalakításnak megfelelő módon olvasható. A nagyszámú egyéb bizonyíték közül csak ezt a két legmeggyőzőbbet hoztam fel annak igazolására, hogy a Vat. Lat. 3352 Janus-költeményei ugyancsak a Vat. Lat. 2847-ből másoltattak. Ez alkalommal azonban már annyival többet tudunk, hogy a másolást a Vat. Lat. 3352 írója Angelo Colocci megbízásából végezte: Coloccinak tehát a Vat. Lat. 2847-hez, ehhez az annyira fontos Janus-kézirathoz valami közének kellett lennie.

Ennek a megállapításnak birtokában ismételt vizsgálat alá vetettem a Vat. Lat. 2847-t s most már könnyű volt továbbjutnom. A nevezetes kézirat több rétegből áll. Az egyik rész (ff. 12—20) Janus-elegiákat tartalmaz; itt Ábel leírásához nincs mit hozzátennem. A következő rész Janus epigrammáit tartalmazza; ez XV. századi, míg a megelőző és követő rész inkább a XVI. sz. első feléből valónak látszik. Az epigrammák után újból elegiák következnek, majd a Carmen ad Gonzagam, a Guarino-panegyricus, a René-panegyricusnak kb. a fele, a Barbaro-epithalamium (csonkán). S ha a kódexben található nagyszámú marginális bejegyzést közelebbről szemügyre vesszük, könnyű megállapítani, hogy ezeknek nagy része, ha nem is mind, Angelo Colocci kezétől származik.⁷ Aki a vatikáni könyvtárban őrzött nagyszámú autentikus Colocci-kéziratokba valaha betekintett, az el sem vétheti e jellegzetesen pongyola kézírás felismerését.⁸ Colocci kezétől származnak pl. az egyes költemények mellé írt, már idézett műfaji megjelölések. Ezeket Colocci abból a célból jegyezte be, hogy a másoló a kódex sorrendjében ugyan, de mégis az epigramma alfajainak megfelelő csoportokat alkotva helyezze el a nagy gyűjtemény megfelelő helyeire az egyes kijelölt költeményeket. A jelek szerint Colocci először nagyobb számú csoportra gondolt, a végső kivitelnél azonban, aminek eredményét a Vat. Lat. 3352-ben és az Ottob.

⁷ Colocci megjegyzései néha fontosak a történelmi háttér megvilágítása szempontjából is. Így pl. f. 39: De homine praepostero (Teleki epigr. I. 223) odajegyzi: paulo secundo; f. 42^v: De Paulo pont. summo (Teleki epigr. I. 264) megjegyzi: ante litteratorum Rom. consternationem.

⁸ Colocci kézírása valóban jellegzetes s általában nagyon nehezen olvasható. V. ö. Lancelotti i. m. 39 l.: „Il carattere del Colocci è in verità alquanto difficoltosetto, nè di facile intelligenza per alcuni tratti di penna, che erano non comuni a tutti, ma proprj del Colocci . . .“

Lat. 2860-ban látjuk, a csoportok számát redukálta. Ugyancsak Colocci írta sajátkezűleg a ff. 173^r—174^v epigrammáit, amelyek Callimachus Experiens, Franciscus Buzacharinus Patavinus, Angelus Vadius stb. művei. A behatóbb vizsgálat alapján még az is kiderült, hogy az epigrammákat nem számítva a kódex nagy részében (a ff. 12^r—20^v kivéve) a Janus-költeményeket egy olyan másoló írta, aki a nagy epigramma-gyűjtemény számára is sokat dolgozott, aki tehát Colocci alkalmazottja lehetett.⁹ Mindebből az következik, hogy a Vat. Lat. 2847 nemcsak Colocci birtokában volt s onnan került egyelőre meghatározhatatlan úton a vatikáni gyűjteménybe, hanem fölötte valószínű az is, hogy a kódex jelentékeny részét maga Colocci másoltatta. A kódex történetét és mai formában való keletkezését úgy rekonstruálhatjuk, hogy Colocci először Janus leghíresebb műveit, az epigrammákat szerezte meg. Az sincs kizárva, hogy az epigrammákat tartalmazó kitűnő kézirat Janus tanuló társának, Colocci rokonának, Faliscusnak az útján került a nagy könyvgyűjtő kezébe.¹⁰ Colocci talán az epigrammákon át megszerette Janus költészetét s bírni kívánta a többi munkáját is. Ezeket a jelek szerint régibb kéziratban megszerezni már nem tudta, tehát részben a saját emberével lemásoltatta. Ha az eredményt figyelembe vesszük, akkor Colocci érdemeit Janus műveinek az utókorra való átszármaztatásában nem becsülhetjük elég nagyra: az ő buzgólkodásának köszönhetjük pl. Janus több elegiájának, epigrammájának és a csonka René-panegyri-

⁹ E tekintetben tanulságosan hasonlíthatók össze a Vat. Lat. 2847 egyes részei főleg a Vat. Lat. 3353-ban megfigyelhető kézírással (pl. f. 106).

¹⁰ Erre mutat, hogy más kéziratok és kiadások szövegétől eltérőleg a Vat. Lat. 2847 szövegében Faliscus és Janus egymáshoz való állítólagos kapcsolata utólag mintegy beleerőszakoltatott a gyűjteménybe. Így pl. f. 31. De inmutatione sui nominis (Teleki epigr. I. 130) a v. 2. a marginális javítás figyelembevételével a következőképpen hangzik:

Admonitum ne te, docte Falisce, neges . . .

Épp így f. 36 In arrogantem ad Faliscum (Teleki epigr. I. 193) v. 2. (a marginális javítást figyelembe véve):

Tenporis aut titulum, docte Falisce, novum . . .

A kézirat alapszövegén Colocci és Tebaldeón kívül még egy kéz módosított: ez a kéz juttatta érvényre Faliscust! — A kéziratnak A. Colocci könyvtárához való tartozását S. Lattès is megállapítja, *Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci, Mélanges d'archéologie et d'histoire*, XLVIII. 342. l. — Az Ottob. Lat. 2860-nak eredetéről Lattès nem tud.

cusnak a fennmaradását, amelyek csak ebből a kódexből ismeretesek.

Itt kell visszatérnem az Ottob. Lat. 2860 kéziratra. A mondottak után kétségtelen s ezt különösen a Vat. Lat. 3352-vel való összehasonlítás mutatja, hogy *ez a kötet szintén Colocci híres epigramma-gyűjteményéhez tartozott s annak harmadik, eddig ismeretlen kötetét alkotja*. A már említett mozzanatokon kívül ezt a megállapítást kétségtelenné teszik külső kritériumok is: a papiros-anyag, az írás, a tinta stb. azonossága. A három kötetet összehasonlítva a Vat. Lat. 3353 hevenyészett gyűjtés nyomait viseli magán s inkább impurumnak tekinthető: a két végleges kötet a Vat. Lat. 3352 és az Ottob. Lat. 2860. Ezek közül is az előző az I., az utóbbi a II. kötet: a kettő egymással szerves összefüggésben áll.¹¹ A bennük található nagy számú Janus-epigramma szövege szövegkritikai szempontból a mondottak után teljesen értéktelen: ez ugyanis mindkét kódexnél a Vat. Lat. 2847 szövegének pongyola, gondatlan, sok helyütt önkényes másolata.

II.

Az eddigiekhez meglepő kiegészítést találunk Giulio Bertoni egy kis cikkében,¹² viszont nekünk is módunkban áll a Vat. Lat. 2847 hajdani birtokosa személyének megállapítása alapján Bertoni adatait egyes pontokon helyesbíteni. Bertoni, aki az Este-könyvtárnak és általában a XV—XVI. sz.-i ferrarai kultúrának egyik legkitűnőbb ismerője, ebben a cikkében a Cod. Est. Lat. 681-ből (a. T. 9, 18) közzétette Angelo Coloccinak egyik, Antonio Tebaldeo-hoz írt rövid levelét, mely a következőképen hangzik:

D. Antonio.

Prego questa sera uogliate uedere Jano pannonio doue ui pare sia scorretto per che lo uoglio far imprimere et domatina mandaro a pigliarlo: et soprattutto quello uerso acconcio nello epigramma di Galeotto. Vale. Seruus A. Colotius.

¹¹ Ezt mutatja az is, hogy a Vat. Lat. 3352-ben található csoportokat (Aenigma, Amatoria, Contra Amorem, Casus v. Hystoria, Dedicatio, De se, Epitaphia, Fortitudo, Gratitude, Hortatio ad pacem, Invitatio, Iocus, Itophia) betűrendben folytatja az Ottob. Lat. 2860 Laudes-e stb.

¹² Per le relazioni del Colocci col Tebaldeo. Giorn. stor. della lett. it., XLVII (1906) 451—453 lk.

1. Palestra Galeotti.

Q ualis in gubba merens Achelous harena.

Herculee legit cornua fracta mari.

Talis luctator galeotto fuus balaeus

Turpia puluere signa reliquit humo

Fort. M at hie regi laus placuit palatze.

Risit Frigonia clarus ab arte pater

At te ne pudeat ludi corisse magistro

Improbe, Mercurius noster cista docet.

Ad Iohannem Archiep'm Frigonensem

Q uo tibi sit duras et luce, et nocte labores

Genial D. nuquam curis non agitare patet.

Hoc aut caucasia est sine fine pmeten roat,

Hoc Fulcure buumeris semper atlanica posum.

T a ne risuat nulla reque te mente remitti,

Arthola

ut quod arthola mors achelous harena

Herculee legit cornua fracta mari

Sic galeotto deir luda modo uictus a l'us.

Turpia puluere signa reliquit humo.

Improbe

A levélke, amint azt Bertoni a P. de Nolhac monografiájában közölt egyik facsimile¹³ segítségével megállapította, kétségtelenül Colocci autográfja, amely Tebaldeo egyéb irataival együtt került bele a szóbanforgó modenai kódexbe. Mindaz, amit Bertoni ezzel kapcsolatban Colocci és Tebaldeo római életéről, meleg barátságukról, irodalmi összeköttetéseikről röviden mond, fölötte becses; az ellen sincs semmi ellenvetésem, bár csak hipotézisről lehet szó, hogy Bertoni a levélke valószínű keltét a Sacco di Roma utáni időpontra teszi. Van azonban olyan megállapítása is, amibe már nem nyugodhatunk bele.

Bertoni szerint nem szükséges Janus Pannonius valamelyik kéziratának elküldésére gondolnunk: ebben az időben ugyanis már megjelent Janus epigrammáinak krakkói kiadása (1518)¹⁴ s szerinte lehetséges, hogy Colocci éppen ezt a kiadást küldte el a szövegnek helyenként való kijavítása céljából barátjának.¹⁵ Kutatásaim során azonban kétségtelenül sikerült megállapítanom, hogy az a Janus-szöveg, amit Colocci Tebaldeónak elküldött, nem nyomtatvány volt, hanem kézirat még pedig éppen a Vat. Lat. 2847, vagy annak csak az epigrammákat tartalmazó része. E kéziratban ugyanis éppen az a Galeottóról írt költemény, amelynek kijavítására Colocci külön felhívta barátja figyelmét, annyira át lett formálva, hogy azt már szinte átírásnak minősíthetjük. A négy első sor a kódex eredeti szövege szerint a következő volt (l. az I. facsimilét):

Qualis in aethola merens Achelous harena
 Herculea legit cornua fracta manu
 Talis luctator galeotto fusus halesus
 Turpia puluerea signa reliquit humo

¹³ VII. sz. facsimile.

¹⁴ V. ö. Ábel, Adalékok 2 I. 2. jegyz.

¹⁵ E non c'è bisogno di pensare a una raccolta manoscritta, in quanto gli Epigrammata del Pannonio eran stampati sin dal 1518, e il Colocci poteva ben servirsi di codesta rarissima edizione. L'epigramma „del Galeotto“ accennato nella lettera deve essere uno dei due seguenti, indirizzati entrambi dal Pannonio „ad Galeottum“: Pro dono quodam — De lucta Galeotti viri doctiss. cum Aleso Pannonio“. (452 l.) — A szóbanforgó epigramma, mint már céloztam rá, ezek közül a második, amely Teleki kiadásában (epigr. I. 14) a „Palaestra Galeotti“ címet viseli.

Ezt a négy sort egy energikus kéz áthúzta s a margón a következőkkel helyettesítette be:

Ut quondam aethola merens achelous harena
 Herculea legit cornua fracta manu
 Sic Galeotto acer lucta modo uictus alesus
 Turpia puluerea signa reliquit humo.

A jó vastagon fogó tollal írt négy sor külsőségeken talán még inkább elüt a kódex finom vonású betűitől, mint amennyire a szöveg különbözik az alapszövegtől. Az új szöveg kétségtelenül Tebaldeo keze írása, melynek nyomait, ha nem is ennyire feltűnően, másutt is megtalálhatjuk a Vat. Lat. 2847-ben. Azt, hogy csak Tebaldeo kézírásáról lehet szó, külön bizonyítanunk nem is kell: elég, ha egy pillantást vetünk a híres autográf Tebaldeo-kéziratba, a Vat. Lat. 3389-be, ahol ugyanennek a kéznek erőteljes vonásait különböző változatokban nagy bőségben van alkalmunk megfigyelni.

A Tebaldeo-hoz írt levél nyomdába küldésről is beszél. A mondottak után azonban nem lehet többé arról szó, amit Bertoni feltételez, hogy t. i. a levélben levő célzás a nagy epigramma-gyűjtemény esetleges kinyomatásának tervére vonatkoznék.¹⁶ Kétségtelen, hogy Colocci ez esetben Janus Pannonius költeményeit szánta nyomdába s csak a legutolsó percben jutott eszébe, hogy a szöveg korrigálásánál híres barátjának a segítségét is igénybe vegye. Azt az egy estét, amit Colocci erre a célra engedélyezett, Tebaldeo elég jól felhasználta, mert az átnézés nyomaival több helyen is találkozunk. Janus elterjedettsége és olvasottsága érdekében örök kár, hogy ennek a kiadásnak a terve nem valósult meg: a XVI. sz. első felére eső szépszámmú Janus-kiadás közül kétségtelenül ez lett volna a legteljesebb és a legbecsesebb.

¹⁶ Bertoni szerint „Questa letterina deve riferirsi a una raccolta di versi di Giano Pannonino che il Colocci desiderava possedere con le correzioni d'un intenditore quale era il Tebaldeo, forse per arricchirne *quel suo cospicuo epigrammatario latino preparato per la stampa...*” (452 l.)

III.

Mindezzel még nem jutottunk végére Colocci Janus-tanulmányainak: még egy Janus-életrajzról is be kell számolnunk, mely kétségtelenül Angelo Colocci tollából való.

Már régóta ismeretes tudományos irodalmunkban egy Janus-életrajz, amelyet Cseles Márton irományai közül először Kaprinai adott ki.¹⁷ Kaprinai maga nem nyilatkozik a szerzőről, amiből azt következtethetjük, hogy Cseles Márton másolata erre vonatkozólag semmiféle felvilágosítással nem szolgált.¹⁸

Annál meglepőbb Bonbardus fejtegetése, amelyet Kaprinai idéz: „Ianium Pannonium Sirmii natum affirmamus, ita edocti ex authentico MS., seu verius ex libro Angeli Colocci de republica literaria, ubi dicitur, virum hunc pauperibus parentibus, nempe a patre, cui nomen Ludicius, fabro lignario natum, matris suae, mulieris laboriosissimae lucello adiutum, cum regiis ministris in Italiam transgressum, postea sub Guarino Veronensi Ferrariae in omni scientia, maxime poetica egregie excultum etc. etc.”¹⁹ Bonbardus szövegéből nem tudom eldönteni, még csak feltevésem sincs arra vonatkozólag, honnan ismerhette ő a szerző nevét s általában az életrajz adatait.²⁰ A tartalom összefoglalásából ugyanis nyilvánvaló, hogy Bonbardus az életrajz szövegét nagyon figyelmesen tanulmányozta.

Kaprinai óvatosan nem nyilatkozott arra vonatkozólag, hogy Colocci szerzőségét lehetségesnek tartja-e, vagy nem. Koller igen figyelemre méltó érvelés kíséretében tagadta Colocci szerzőségének lehetőségét: „Authorem Fragmenti hujus e Romanis MS. Martini Cseles accepti Stephanus Kaprinai indicio Michaelis Bonbardi censet fuisse Angelum Colocium, in L. de Republica Litteraria. Sed non esse hujusmodi Librum a Co-

¹⁷ Stephanus *Kaprinai*, Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. Pars I—II., Vindobona, 1767—71. — Kaprinai után a jegyzetekkel együtt újból lenyomatta Teleki Sámuel, I. P. Opusculorum p. altera 152 s. köv. lk. Ez alkalommal Teleki kiadását használtam.

¹⁸ Ezt Kaprinai (152 l.) világosan megmondja: „Unde illud Cselesius in sua adversaria transtulerit, haud invenio”.

¹⁹ V. ö. Bonbardus, Michael, Topographia magni regni Hungariae, Viennae Austriae 1718, 250 l. — Az 1750.-i kiadásból e részlet hiányzik.

²⁰ Kaprinai közléséből nyilvánvaló, hogy Cseles irataiban a szerző személyére vonatkozólag útmutatást nem talált.

lacio perscriptum e silentio Friderici Ubaldini et Joann. Francisci Cancelotti (= Lancelotti!) in vita Colocij et quod in MS. Italicis Operum suorum non reperitur, satis liquet".²¹ Majd később hozzáfűzi: „Adde dictionem totius illius fragmenti incul-tam adeoque Colocio viro doctissimo prorsus indignam esse. Peccata contra Historiam evincunt, eius authorem rerum ad Janum pertinentium testem minime idoneum extitisse".²²

A meggyőzőnek látszó érvelés ellenére kétségtelen, hogy az életrajz Colocci tollából való: a Vat. Lat. 6168 kéziratban f. 225 megtaláltam azt a fogalmazást, amelyből annak idején Cseles Márton, nem egészen pontosan, az életrajzot lemásolta. A kéziratlap felső szélén a következőket olvashatjuk: ex. lib. A. Colotij de R. p. litteraria. S ezen kívül az is minden nehézség nélkül, véglegesen megállapítható volt, hogy a fogalmazvány Colocci jellegzetes kezeírása. A szerzőség kérdése tehát tovább nem lehet vitás. (I. a II. és III. facsimilét.)

Annál nehezebbnek látszik a kapcsolatos problémáknak többé-kevésbé elfogadható megoldása. Colocci, bár irodalom-történeti tanulmányai során szívesen állította össze a nevezetesebb írók életrajzi adatait,²³ tudtunkkal csakugyan nem írt „De republica litteraria“ c. munkát. S ezt az egyetlen lapot, amely Janus életrajzi adatait tartalmazza, bajos lenne egymagában a fenti nagyigényű címmel ellátni. Egyébként az *ex praep.* világosan jelzi, hogy a Janus-életrajz, amely önmagában véve is töredékes, egy nagyobb egész részletének tekintendő.

²¹ Historia episcopatus Quinqueecclesiarum IV. 29 l.

²² U. ott 30 l.

²³ Colocci gyűjtését használta fel L. Allacci ritka összeállítása: „Poeti Antichi Raccolti da Codici Mss. della Biblioteca Vaticana e Barberina da Monsignor Leone Allacci e da lui dedicati alla Accademia della Fucina della Nobile ed Esemplare città di Messina. In Napoli, per Sebastiano d'Alecci 1661“. A nagyon ritka könyvből a római Bibl. Vitt. Em. példányát (69. 3. A. 43) használtam. — Ehhez v. ö. „Le illustrazioni di Monsignor Leone Allacci alla sua Raccolta dei poeti antichi edita in Napoli nell'anno 16661, premessivi alcuni cenni storico-critici intorno alle varie raccolte di antiche toscane poesie alcune delle quali già edite si danno emendate. Firenze, presso Luigi Piazzini 1847. — Lancelotti szerint (i. m. 39 l.) ezek az adatok a Vat. Lat. 4817-ből valók: „Chi tutte le (annotazioni) desidera, le troverà nem Codice Vaticano 4817“. — Janus Pannoniusról e feljegyzésekben nincs szó.

Ennek a munkának azonban Colocci nagyszámú kézírataiban egyelőre nyomát sem találjuk. A helyzet valószínűleg a következő volt: a sokfelé szétszórt édeklődésű Colocci valóban tervezett egy *De rep. lit. c.* munkát, amihez az ösztönzést a jelek szerint éppen az a körülmény adta, hogy Janus Pannonius életrajzi adatait, talán éppen tervezett kiadása részére, sebtében összeállította. A fragmentum első fogalmazvány, tele törlésekkel, javításokkal; annyira pongyola, hogy Koller kedvezőtlen megállapítása nem alaptalan. Feltehető, hogy a tervezett munkából több nem is készült el s magának a tervnek emlékét most már csak ezek a hevenyészett feljegyzések őrzik.

Arra sem tudunk válaszolni, hogyan került ez az autográf Colocci-jegyzet a Vat. Lat. 6168 kéziratba. Ha a feltűnően terjedelmes kéziratot közelebbről szemügyre vesszük, nemcsak Colocci kezenyomát nem találjuk másutt benne, — már pedig Colocci nem szokott széljegyzetekkel és egyéb bejegyzésekkel fukarkodni, — hanem arra sincs semmi támasztópontunk, hogy a kódex valaha, akár részben, a könyvtárhoz tartozott volna. A kézirat különböző időkből, különböző papirosra, különböző scriptoroktól írt kisebb-nagyobb — közel ötven! — munka gyűjteménye, amelyek közül nem egy a XVI. sz. második felében, már Colocci halála után keletkezett. Található benne dokumentum 1570-ből, sőt 1581-ből.²⁴ Arra sem tudok még megközelítőleg sem válaszolni, mikor nyerhette a kódex jelenlegi formáját. Aki egy hosszú fejlődés esélyein átment kézirati-könyvtár u. n. colligatumainak összetételét és keletkezését valaha figyelemmel kísérni próbálta, az a kérdés tisztázásának nehézségeit nem fogja lebecsülni. Lehetségesnek gondolom a következő két eshetőséget: vagy a kódex egy kisebb része valamikor Coloccié volt, aki a kínálkozó tiszta lapot felhasználta arra, hogy a Janus-életrajz vázlatát gyorsan odavesse, vagy pedig a különálló lapot a kódex összeállítása alkalmával, mivel méretei szinte csábítóan egyeztek a többi részt alkotó lapok méreteivel, egyszerűen a többihez sorozták s utána a könyvkötő ezt a besorozást mintegy szentesítette.

Arra, hogy Colocci miért érdekelték Janus életrajzi adatai, a fentiek után nem kell külön válaszolnunk. Az elmondot-

²⁴ Colocci 1549 máj. 1.-én halt meg.

takat legfeljebb kiegészíthetjük azzal, hogy Colocci rokona, a már említett Faliscus, Janus tanuló társa, lehetett általában Colocci Janus Pannonius személye és munkái iránti érdeklődésének kiinduló pontja. Más forrásokból is tudjuk, hogy Janus híret Itáliában és másutt is nem utolsó sorban éppen iskolatársai terjesztették, akiknek alkalmuk volt a magyar ifjú tehetségét közvetlen közelből csodálni. Az életrajzi vázlat egyes állításainak eredetét másként alig tudjuk megmagyarázni, csak úgy, ha feltételezzük, hogy ezek az adatok Coloccihoz Faliscus közvetítésével jutottak.

Ezzel eljutottunk az életrajzi vázlat nyújtotta adatok értékének mérlegeléséhez. Kaprinai kitűnő jegyzetei részletesen igazolják, hogy a fragmentum állításainak nagy része Janus költeményeinek adataira megy vissza. Ezen a ponton elegendő még ma is Kaprinai jegyzeteire utalnunk. Sokkal érdekesebbek azok az állítások, amelyeket Colocci más forrásokból, elsősorban talán éppen Faliscus közléséből tudhatott. Kétségtelen, hogy éppen ezek az állítások fokozott ellenőrzésre szorulnak. Az ellenőrzést elvégeztem a Janus Pannoniusról írt monografiám megfelelő helyein:²⁵ ennek ismételése ez alkalommal felesleges lenne. Fejtegetéseimből kiderül, hogy Colocci életrajza egyáltalán nem olyan értéktelen, mint amilyennek annak idején pl. Koller is gondolta, aki még Colocci szerzőségét sem volt hajlandó elhinni.

Kutatásaink eredményeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az a gond, fáradozás, meleg érdeklődés, amelyet a XVI. sz. eleji római humanizmusnak egyik vezéralakja, Angelo Colocci, Janus Pannonius munkáinak szentelt, nem volt hiábavaló. Kétségtelennek tarthatjuk, hogy már a kortársak között megvolt ennek a szinte propaganda-szerű tevékenységnek az az eredménye, hogy néhány hozzáértő figyelme a korán elhunyt és az olasz földön nagyon hamar elfelejtett magyar költő műveire terelődhetett. Nagyon sajnálatos, hogy Colocci tervezett Janus-kiadása nem valósult meg: ezzel még több barátot szerezhetett volna költőnknek. A tervezett kiadás előkészületeinek inkább az utókor látta a hasznát, amennyiben a Vat. Lat. 2847, azaz Colocci Janus-kézírata nélkül, mely részben az ő gyűjtése

²⁵ Janus Pannonius, Pécs, 1931 1, 2, 4, 13, 299 lk.

is volt, Janusról való tudásunk ma fogyatékosabb lenne s egy-két művét egyáltalán nem olvashatnánk. A Coloccitól származó életrajzi vázlat minden improvizáltsága ellenére szintén figyelemre méltó: már annak a körülménynek is nagy a jelentősége, hogy éppen Colocci írta s adatai között is találhatók olyanok, amelyek Janus életkörülményeinek megvilágításához a legszigorúbb kritikai ellenőrzés után is felhasználhatók.

